

اشاره

مجله رشد آموزش هنر در دوره جدید سعی داشت خود را به میان معلمان سخت‌کوش این درس ببرد و زمینه تعامل را فراهم بسازد. معلمان و دبیران هنر، تدریس این درس را در زندگی آموزشی خود به عنوان یک آرمان مهم و اثرگذار دنبال می‌کنند. دل‌نوشته‌ای که در پی می‌آید، احساس واقعی همکاری است که به رغم ذکر پاره‌ای از مشکلات آموزشی، درصدد حل آن‌ها در کلاس و مدرسه برآمده و احساس مثبت او در تداوم راهش یکی از عزم‌های جدی را در وی شکل داده است. این دبیر هنر با پیشنهادهای کاربردی خود، دیگران را نیز در تجربه خویش شریک کرده است، لذا ضمن ارسال نوشته او به گروه هنر دفتر تألیف، آن را به عنوان یک دیدگاه به چاپ می‌رسانیم.

دی‌دگ‌ا‌ه

تألیف درس‌نامه‌ها تا تدریس و تحقق اهداف برنامه

مش تدریس هنرکلات

سیده مریم حسینی‌راد
دبیر هنر استان زنجان

با اندکی تأمل در پیرامون خود درمی‌یابیم که هنر و شاخه‌های مختلف آن نقش مؤثر و اساسی در همهٔ اموری دارند که به نوعی با آن‌ها در ارتباطیم. از رفع نیازهای اولیه (مانند خوراک و پوشاک) گرفته تا سایر اموری که برای زندگی امروز لازم و ضروری شمرده می‌شود (مانند رسانه، مطبوعات، آموزش و پرورش و...)، هنر به عنوان ارائه‌دهنده و مجری آن‌ها نقش اصلی و به نوعی علمی را ایفا می‌کند. طیف حضور هنر و قابلیت‌هایش در زندگی امروز به قدری وسیع و چشم‌گیر است که نمی‌توان نقطهٔ شروعی برای بیان آن در نظر گرفت.

امروزه با وجود این‌که طراحی و اجرای بسیاری از امور زیرنظر رشته‌ها و شاخه‌های هنری یا مرتبط با هنر انجام می‌گیرد، در نزد عوام، هنر به همان نقاشی، طراحی، خوش‌نویسی یا مانند آن اطلاق می‌شود. این امر شاید از ضعف آموزش عمومی ناشی می‌شود.

امروزه نقش هنر در آموزش به گونه‌ای است که با گذشت زمان، حضورش پررنگ‌تر و مؤثرتر می‌شود؛ چه در تصاویر، صفحه‌آرایی و طراحی کتاب‌ها و چه در برنامه‌ها و نرم‌افزارها و شیوه‌های نوین آموزشی، هنر عامل جذابیت‌بخش و محرک است. به وسیلهٔ هنر می‌توان به مجموعه‌ای از نیازهای مهم و ریشه‌ای دانش‌آموزان هم‌چون نیاز به کنجکاوی، استقلال‌طلبی و خلاقیت پاسخ داد و اگر خلاقیت در انسان رشد و پرورش یابد، ابزار قدرتمندی برای او در زندگی شخصی و اجتماعی‌اش می‌شود.

در این بین، چیزی که بیش از همه به چشم می‌خورد، مظلومیت و غربت خود هنر و جایگاه کم‌رنگش در نظام آموزشی کشور ماست. هنر که خود عامل ایجاد جذابیت و شوق و تحرک و پرورش استعدادهای درونی انسان‌هاست و نقش عظیمی را در زندگی جوامع امروزی ایفا می‌کند، چرا باید در مقام ارائه، آموزش و معرفی خود، این‌چنین ضعیف جلوه‌گر شود؟ ایرادات و اشکالات و کم و کاست‌های تدریس هنر (هم در بحث منبع آموزشی و سرفصل‌ها و هم در زمان مورد نیاز برای آموزش) همواره توسط دبیران و آموزگاران و بعضاً دانش‌آموزان یادآوری و بیان شده است؛ به طوری که با جست‌وجوی «آموزش هنر» در شبکهٔ اینترنت به بسیاری از مقالات و نقطه‌نظرات در این زمینه دست پیدا می‌کنیم.

و اما دریغ از ذره‌ای توجه و عکس‌العمل از جانب مسئولان برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی! تنها لطف (یا بهتر است بگوییم کم‌لطفی!) ایشان در ایجاد تغییرات، قیمت پست جلد، سال چاپ و حذف برخی دروس است!

از این‌رو بهتر دیدیم که سخنانم در مورد ضعف‌ها و مشکلات هنر و تدریسش را با تکیه بر خلاصه‌ای از نقطه‌نظرات همکاران عزیز و با اندکی تلخیص به این شرح بیان کنم:

«مسئله هدف اولیه از گنجاندن درس هنر با وضعیت کنونی این درس مغایرت دارد. متأسفانه درس هنر در حالی برای دانش‌آموزان تدریس می‌شود که برخی اوقات در همان محیط کلاس با بیش از ۳۵ نفر روی نیمکت‌های تنگ مجبورند که با مفاهیم این درس آشنا شوند.

هم‌چنین نبود کارگاهی برای تدریس، کهنه بودن مطالب هنری، جذابیت نداشتن مطالب برای دانش‌آموز، عدم برخورداری از امکانات نمایشگاهی آثار هنری در مدارس، عدم توجه مسئولان برای تشویق دبیران هنر به خاطر کم‌اهمیت جلوه‌نمودن این درس، استفاده از دبیران غیرتخصصی در اکثر آموزشگاه‌ها، وجود مشکلات چاپی فاحش در کتاب و نداشتن ترتیب منطقی برای عنوان مباحث از موارد دیگری است که کار کردن با این کتاب

را برای دبیران هنر با توجه به پیشرفت آموزش‌های غیررسمی مشکل می‌سازد.

تدوین کتب درسی و تغییر و تحول محتوای آن‌ها و ارائه به دانش‌آموزان، باید متناسب با نیازهای روز جامعهٔ دانش‌آموزی باشد و لازم است کتب

جدیدالتألیفی در این زمینه براساس این نیازها تدوین یابند. کتب درسی سال‌های گذشته پاسخ‌گوی نیازهای امروز نیستند و باعث گریز دانش‌آموزان و حتی معلمان از آن‌ها می‌شوند. در همهٔ دروس غیر از درس هنر، همه ساله بررسی‌هایی به عمل می‌آید که باعث پیشرفت بیشتر دانش‌آموزان در آن درس و در پایان به انتخاب رشتهٔ موردنظرشان منجر می‌شود. مثلاً در درس ریاضی، از ابتدا همهٔ مباحث ریاضی به صورت مدون و برنامه‌ریزی شده و طی یک شیوه‌نامهٔ خاص از اول تا سوم راهنمایی تدریس می‌شود که در نهایت ادامهٔ آن را در دورهٔ دبیرستان می‌بینیم. در حالی که هنر که یکی از دروس کاربردی است و می‌تواند در ایجاد خلاقیت در دانش‌آموزان مؤثر و سازنده باشد، در طی سه سال دورهٔ راهنمایی به صورت پراکنده‌گویی و از هر دری سخنی گفتن در آمده - که بیشتر باعث سردرگمی دانش‌آموزان شده و نه تنها هیچ‌گونه میل و رغبتی را در آنان ایجاد نمی‌کند، بلکه باعث شده دانش‌آموزان به این درس به عنوان یکی از دروسی که نمی‌تواند باعث پیشرفت و عوض شدن مسیر زندگی ایشان باشد نگاه کنند - البته این مسئله نیز از طرف مسئولان مدرسه و خود دانش‌آموزان جدی گرفته نشده است. این در حالی است که اگر کتاب به صورت آکادمیک نوشته می‌شد، فقط می‌بایست از دبیران تخصصی این درس استفاده شود و هر معلمی نباید آن را تدریس می‌کرد. در این صورت، دانش‌آموزان نیز درس را جدی می‌گرفتند و می‌دانستند که اگر کتاب موردنظر را از اول تا سوم راهنمایی با

تدوین کتب درسی و تغییر و تحول محتوای آن‌ها و ارائه به دانش‌آموزان، باید متناسب با نیازهای روز جامعهٔ دانش‌آموزی باشد و کتب جدیدالتألیف در این زمینه، براساس این نیازها تدوین یابند

علاقه پی‌گیری کنند، لاقلمی‌توانند در پایان مقطع راهنمایی تحصیلی به صورت متوسط به طراحی و یا خوش‌نویسی بپردازند و بنابراین در دوره دبیرستان در رشته هنر ادامه تحصیل دهند. **این کتاب شاید مهم‌ترین عاملی باشد که به خاطر آن هنوز رشته هنر در خیلی از شهرستان‌ها و نواحی آموزش و پرورش دایر نشده و مخاطبی ندارد.**

کتاب‌های درسی به عنوان اصلی‌ترین منبع تغذیه علمی، نیازمند استاندارد شدن است و از آنجایی که علوم مختلف و دانش‌افزایی به روز می‌شود، لیکن متأسفانه تا به امروز نسبت به استاندارد شدن کتاب‌های آموزش هنر دوره راهنمایی اجحاف شده است. در بیشتر کشورهای پیشرفته، اگر نظری به حوزه هنر در آموزش و پرورش آن‌ها داشته باشیم، متوجه می‌شویم که آن کشورها به این نتیجه رسیده‌اند که هنر در روند رشد ذهنی و فکری دانش‌آموزان تأثیر بسزایی دارد و در آن جوامع در کلاس‌هایشان یک یا دو مقوله هنری به صورت مستقل تدریس می‌شود. کارشناسان آموزش و روان‌شناسان با توجه به تجربه علمی و عملی هنر به این باور قوی رسیده‌اند که هنر در آموزش و پرورش می‌تواند در شکوفایی تخیل و خلاقیت

اگر کتاب به صورت آکادمیک نوشته می‌شد، فقط می‌بایست از دبیران تخصصی این درس استفاده شود و هر معلمی نباید آن را تدریس می‌کرد. در این صورت، دانش‌آموزان نیز درس را جدی می‌گرفتند و می‌دانستند که اگر کتاب مورد نظر را از اول تا سوم راهنمایی با علاقه پی‌گیری کنند، لاقلمی‌توانند در پایان مقطع راهنمایی تحصیلی به صورت متوسط به طراحی و یا خوش‌نویسی بپردازند

اثرگذار باشد؛ چنان‌که این مسئله در کشورهای پیشرفته هنر در مدارسشان جالفتاده و به آن اعتقاد دارند.

از طرف دیگر با توجه به مطلب «کهنگی مفاهیم و دروس آموزشی کتاب‌های هنر» این مطلب هم یکی دیگر از مصادیق بارز است که بعد از نزدیک به ۲۲ سال از حذف کتب هنر در دوره ابتدایی، هنوز در کتب هنر راهنمایی فرض بر این است که در دوره ابتدایی کتب هنر وجود دارد.

جا دارد که گروه درسی هنر در دفتر تألیف و برنامه‌ریزی کتب درسی نسبت به کتب هنر دوره راهنمایی بازنگری جدی داشته باشد، چرا که دنیای امروز ما دنیای حرکت است و به سکوت و سکون تن‌دادن در کتب درسی روا نیست؛ بالأخص در این زمان که علم به سمت جهانی شدن می‌رود و درس هنر مجال است برای اندیشیدن و تفکر درباره زیبایی‌ها و خلاقیت‌ها.

مشکلات تدریس هنر

مشکلات تدریس هنر، تنها مربوط به زمان اندک و انتظارات دانش‌آموزان برای فراگیری بیشتر و بهتر آن نیست.

بسیاری از مشکلات تدریس هنر در مدارس راهنمایی، از نقص کتب آموزشی و نگاه کهنه و قدیمی سیاست‌گذاران آموزشی و همچنین نداشتن پیش‌زمینه از دوره ابتدایی ناشی می‌شود. با تعریف صحیح هنر و آشنا شدن به قوت‌های آن پی می‌بریم که تا چه حد از این نیروی نهفته در اصالت‌های فرهنگی و ملی‌مان غافل بوده و نتوانسته‌ایم بهره چندانی در تربیت و تعلیم دانش‌آموزان داشته باشیم.

در جریان درس «آموزش هنر» دبیر نباید با زمانی اندک و امکانات محدود آموزش و مباحث کتاب درگیر باشد. وانگهی، نظام آموزش رسمی و همچنین آموزش آزاد هنر هیچ‌یک نمی‌توانند زمانی نامحدود و برنامه‌ای فردی برای آموزش تدارک ببینند. در ذیل مواردی از مهم‌ترین مشکلات موجود در سر راه آموزش هنر بیان می‌شود تا با در نظر گرفتن آن بتوان قسمتی از مشکلات این درس را با تألیف کتب جدید رفع کرد:

۱. کم‌اهمیت بودن درس هنر به نسبت سایر دروس از منظر بسیاری از مسئولان و سیاست‌گذاران امر آموزش، ۲. فقدان تعریف صریح از شرح درس هنر و اهداف آموزش هنر، ۳. کمبود وقت، (۱/۵ ساعت برای کلاس اول و ۴۵ دقیقه برای پایه‌های دوم و سوم) این در حالی است که از درس ورزش خبر می‌رسد که از ۱/۵ ساعت در هفته باید بیشتر شود. لازم به توضیح است که حتی اگر درس پرورشی را که بی‌ارتباط با درس هنر نیست، به ساعت هنر اضافه نمایند، کار مثبتی خواهد بود، ۴. ایجاد زمینه در فضای آموزشی برای هرگونه نوآوری، ۵. پایین بودن آگاهی والدین و دیگر همکاران آموزشی نسبت به اهمیت درس هنر، ۶. عدم هماهنگی میان دبیران، نیازهای واقعی آموزش‌گیرندگان و برنامه‌ریزان دروس هنر، ۷. عدم وجود پیش‌زمینه‌های آموزش هنر از دوران مهدکودک و پیش‌دبستانی و دوره ابتدایی، ۸. فقدان فضای مناسب برای برگزاری کلاس‌های هنر، ۹. کمبود و در بسیاری از موارد عدم وجود وسایل کمک‌آموزشی و نبود فضای مناسب برای تدریس هنر در قالب کارگاه هنر، ۱۰. عدم تطبیق دروس، سرفصل‌ها و نوع آموزش هنر با نیازهای واقعی جامعه.

انتقادهایی به کتاب هنر دوره راهنمایی

همچنین در کتب هنر دوره راهنمایی می‌توان انتقاداتی را به آن‌ها وارد ساخت که در ذیل به بررسی خلاصه‌ای از این موارد پرداخته می‌شود:

۱. عدم جذابیت و کیفیت پایین تصاویر کتاب (اعم از طرح روی جلد، تصویرگری، عکس‌ها، طراحی‌ها، نقاشی‌ها، گرافیک‌ها و...)

۲. درهم‌ریختگی و ناهماهنگی: تعداد و ترتیب دروس کتاب‌های ۳ ساله هنر هماهنگ نیستند... حتی در مورد خوش‌نویسی اصلاً حروف «ص ط ظ ل ق» در کتاب نیامده‌اند. ۳. در کل با توجه به کم بودن ساعت تدریس درس هنر «۴۵ دقیقه در هفته»، فرصتی برای تمرین خوش‌نویسی با قلم نی و به صورت خوش‌نویسی تحریری نمی‌ماند و بهتر بود یا با قلم نی خوش‌نویسی صورت بگیرد و یا به صورت خط تحریری باشد. به هر حال دانش‌آموز یکی را حداقل تا حدی یاد می‌گرفت.

۴. تکیه کتب آموزش هنر در دوره راهنمایی بر این اصل است که هنر برای دانش‌آموز در دوره ابتدایی ۲ سال تدریس شده و این عمده‌ترین مشکل آموزش هنر در دوره راهنمایی است. در اولین درس خوش‌نویسی سال اول دانش‌آموزان می‌خوانند: «همان‌طور که در درس هنر در سال چهارم و پنجم دبستان...» اما این مطلب متعلق به دورانی بود که در دوره ابتدایی در کلاس‌های چهارم و پنجم دبستان درس هنر دارای کتب ویژه‌ای بود. و این ویژگی با تحول آموزش و پرورش (!) در سال ۶۴ به این امر انجامید که در دوره ابتدایی هیچ کتابی در این زمینه نباشد. و حال تصور کنید کتابی بر این اساس طراحی شود که در ۲ پایه قبل‌تر دانش‌آموز دارای کتاب هنر بوده است چقدر می‌تواند مشکل‌آفرین باشد.

و...

انتظار می‌رود که در سال دوم و سوم ساعت تدریس هنر را از ۴۵ دقیقه به ۹۰ دقیقه افزایش دهند. هم‌چنین از وزارت آموزش و پرورش نیز انتظار داریم حرکت ارزنده و درستی را که نسبت به درس انشا در اولین همایش تخصصی معلمان انشا سراسر کشور در سال ۸۵ صورت گرفت به دروس دیگر مانند هنر نیز تعمیم دهند.

باید بگوییم ما دبیران درس هنر بیشتر از همه با این منبع ضعیف آموزشی زیر سؤال می‌رویم و خود از داشتن چنین کتابی تأسف می‌خوریم؛ چه رسد به سایر همکاران و حتی دانش‌آموزان و اولیایشان.

گاه در ساعات استراحت در دفتر آموزشگاه، دبیران بقیه درس‌ها را می‌بینم که یا در مورد کتاب‌ها، نرم‌افزارها و وسایل جدید کمک‌آموزشی و تهیه آن با مدیر آموزشگاه صحبت می‌کنند و یا از نمایشگاهی این وسایل را خریداری کرده به مدرسه می‌آورند، و من به عنوان معلم به اصطلاح تخصصی درسی که اصلاً انگار کسی ارزشی برایش قائل نیست، تنها نظاره‌گر آن‌ها هستم و افسوس می‌خورم! با وجود تمام تلاشم فقط به کتاب «روش‌ها و فنون تدریس هنر» برخوردم که در هر درسش پیشنهاد تهیه کارت و جدول و سؤال و... و پخش آن در بین دانش‌آموزان را کرده اما نمی‌دانم چه کسی هزینه

تهیه و کپی این کارت‌ها را برای هر جلسه تقبل می‌کند؟! و در نهایت با راه‌ها و روش‌های دیگر کلاس را (البته اگر همکاران اجازه دهند و وقت کلاس مرا با بردن دانش‌آموزان جهت همکاری در امور مدرسه و... در اختیارم گذارند) بگذرانم

و با نشان دادن آثار دانشجویی‌ام به دانش‌آموزان و تهیه فیلم از نحوه طراحی کردنم، اندکی شوق به فراگیری به آن‌ها ببخشم. در ضمن سعی می‌کنم، سرفصل‌هایم گریزی به همه رشته‌های هنری باشد (بیان بخشی از تاریخ هنر، خوش‌نویسی، گرافیک، طراحی آرم و نشانه، تکنیک‌های تصویرسازی چون خراش، آبرنگ، مداد شمعی، گریزی به نمایش و تئاتر، تمرین سرود، تصویرسازی داستان، ساخت کتاب برجسته، طراحی زنده و ذهنی و در نهایت معرفی رشته‌های هنری) و صد البته با این روش اصلاً پایم به دفتر نمی‌رسد و تصحیح همه اوراق به منزل منتقل می‌شود. البته در کنار آن توانسته‌ام کمی اجر و قرب برای رشته‌ام کسب کنم؛ طوری که گاه اولیا برای پی‌گیری درس مراجعه می‌کنند.

شایان ذکر می‌دانم که مدرسه ما موضوعی شده و همه کلاس‌ها مملو از وسایل جذاب و رنگارنگ کمک‌آموزشی دروس مرتبط هستند و اما کلاس درس هنر که باید گل همه کلاس‌ها باشد، تنها صندلی دارد و یک قفسه کهنه که شخصاً از انبار مدرسه برای جمع‌آوری آثار خوب دانش‌آموزان مستعد و خلاق به آن‌جا منتقل کرده‌ام.

همکاران عزیز،

بیا بید با یکدیگر همراه شویم و خود را به جایی برسانیم که لااقل ارزش دو سال درس خواندن رشته هنر در تربیت معلم را داشته باشد. در نهایت خواهشمندم:

۱. همایش و فراخوانی برای بررسی کارشناسانه‌تر مشکلات حرفه‌ای معلمان هنر و حساس نشان دادن آن ترتیب داده شود.
۲. یک سایت آموزشی هنر با همکاری دست‌اندرکاران رشد آموزش هنر راه‌اندازی شود، از همکاران رشته هنر و سایر هنرمندان علاقه‌مند عضوگیری کند تا همگی از راهنمایی‌ها و تجارب یکدیگر بهره‌مند شویم و خودمان با توجه به این که در جریان کلاس درس و زمان تدریس هستیم، متناسب با آن سرفصل طراحی کنیم.